

Kayıtdışı Ekonomi ve Suç Örgütlenmeleri İlişkisinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi

Yavuz KAHYA (*)

Fatih IRMAK (**)

Öz: Türkiye’de kayıtdışı ekonominin ortaya çıkışı kentleşme süreçleri ile başlamaktadır. Kentleşme süreçlerinin en olumsuz etkileri toplumsal normların bozulması veya yozlaşması, bununla birlikte bireylerin kent kültürüne ve yasalara uymada yaşadıkları sorunlardır. Çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışı, göç ve istihdam sorunları, vasıfsız iş gücü kayıtdışı ekonomiye hayat verirken, aynı zamanda suç ekonomisinin de oluşmasına neden olmuştur. Kayıtdışı ekonomi, özellikle suç örgütlenmelerinin yaşama ve faaliyet alanları olarak ortaya çıkmıştır. Bu makalede, kayıtdışı ekonomi genel hatları ile özetlenmiş, Türkiye’de kentleşme süreçlerinde suç örgütlenmelerinin marjinal bir yapılanma biçimi olarak ortaya çıkışı ve bu örgütlenmelerin kayıtdışı ekonomideki konumları açıklanmıştır. Makale, kayıtdışı ekonomi suç örgütleri ilişkisine dikkat çekerek, kayıtdışı ekonomi ile mücadeleye ilişkin önerilerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, kayıtdışı ekonomi, suç örgütlenmeleri.

Sociological Evaluation of the Relationship Between Shadow Economy and Criminal Organizations

Abstract: Emergence of shadow economy in Turkey begins with urbanization movements in the country. The most negative impact of urbanization periods has become collapse or deterioration of social norms and the problems that individuals experienced in adopting urban culture and laws. Unplanned urbanization, abrupt population growth, migration and employment problems, unqualified workforce have vitalized the shadow economy, while leading to emergence of a criminal economy. Shadow economy has become an environment for criminal groups to survive and operate their activities. In this article, an outline of shadow economy was given, and emergence of criminal groups as marginal structures during urbanization periods and place of these groups in shadow economy was explained. Pointing out the relationship between shadow economy and criminal groups, this article provided some policy recommendations in the fight against shadow economy.

Keywords: Urbanization, shadow economy, criminal organizations

*) Dr., Polis Akademisi, Erzurum Polis Meslek Yüksek Okulu (e-posta: kahya.yavuz@gmail.com)

**) Dr., EGM, Dışilişkiler Daire Başkanlığı (e-posta: irmax09@hotmail.com)

Giriş

Kayıtdışı ekonomi ve suç örgütlenmeleri arasında nasıl bir ilişki olduğu sosyal bilimciler için bir merak konusudur. Ekonomik faaliyetler hakkında çalışma yapan ekonomistler ise, son elli yılda ülkelerin kalkınma hamleleriyle kayda alınmamış ekonomik hareketlerin birbirleriyle ilişkisine dikkatleri çekmişlerdir. Çünkü kayıtdışı ekonomideki oranların yüksek olması aynı oranda kamu ve özel sektördeki üretim ve hizmetlerin azalmasına, vergilerin artışına, rekabetin ve ticari ilişkilerin anormal düzlemde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Sosyal hayata etki eden bu sorunsalın sosyolojik bir bakış açısıyla da anlaşılması ve çözümlenmesi gerekmektedir.

Günümüzde kayıtdışı ekonomi, iç içe geçmiş birden çok disiplinin bileşkesinde yer alması ve bu nedenle mücadele ederken çok teknik, uzmanlık gerektiren konuların bilinmesi gerektiğinden devletlerin yetersiz kaldıkları ya da genellikle gözden kaçırdıkları bir alandır (Henry, 1991: 253). Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik seviyesini ve vatandaşlarının yaşam koşullarını yükseltmek için kayıtdışı ekonomik faaliyetlere göz yumdukları da görülmektedir (Gershuny, 1979: 3).

Aslında bir ülkenin kayıtdışı ekonomisi ne kadar büyürse kayıtlı ekonomisi de o oranda küçülme gösterir. Ekonomi temelli sorunların artmasına yol açar ve ülkenin gelişim hızını yavaşlatır. İşte bu nedenle, kayıtdışı ekonomi, sosyal yapının farklı katmanlarında etkin bir role sahiptir (Schneider, 2012). Ayrıca kayıtdışı ekonominin, yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik krizlerin sonrasında sosyal kırılmaları ve sorunları hızlandıran bir tarafı da bulunmaktadır. Sosyal yaşamdaki enformel ilişkiler (Harts, 1970; Sethuraman, 1981: 5), aynı zamanda yasal ve/veya yasal olmayan her türlü oluşuma ortam sağlar. Kayıtdışı ekonomik ilişkiler ise yasadışı oluşumlara fırsatlar sunar.

Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye’de kayıtdışı ekonomi ile suç örgütlenmeleri arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde, kayıtdışı ekonomi, türleri, nedenleri ve etkileri üzerine bir literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde, kayıtdışı ekonomi ve suç ilişkisi sosyoloji temelli yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye’nin kayıtdışı ekonomi ile nasıl tanıştığı üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise, kayıtdışı ekonominin suç örgütlenmelerinin oluşumunda nasıl bir işlevsel rol oynadığı tartışılmış ve kayıtdışı ekonomi ile mücadeleye ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

1. Kayıtdışı Ekonomiyle ilgili Kavramsal Yaklaşımlar

Kayıtdışı ekonomiye ilişkin olarak mevcut literatürde farklı kavramsallaştırmalar yapıldığı görülmektedir. “Yeraltı (Subterranean)”, “gayr-i resmi (unofficial)”, “düzensiz (irregular)”, “ikinci (second)”, “gizli (hidden)”, “gölge (shadow)” gibi kavramlar, genel olarak kayıtdışı ekonomiyi açıklamak için kullanılmaktadır (Frey and Schneider, 2000: 1). “Kara (black) ekonomi” ise uluslararası literatürde birçok dilde en sık kullanılan terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çetintaş ve Vergil (2003: 16), kayıtdışı ekonominin tanımlanmasına yönelik iki farklı bakış açısından söz etmektedir. Birincisi betimsel bakış açısidir ki, kayıtlı olmayan

ekonomik faaliyetler olarak tanımlanır. İkincisi ise davranışsal bakış açısidir. Kayıtdışı ekonomik faaliyetleri kendi öz niteliklerine göre teorik açıdan değerlendirir.

Altuğ'a (1999:v) göre kayıtdışı ekonomi; hiçbir belgeye bağlanmamış ya da gerçek olmayan belgelerle gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin, devletten ve taraf olunan kişi/kuruluşlardan tamamen ya da bir kısmının gizlenmesi suretiyle resmi ekonominin dışında tutulmasıdır. Gökçe (1996) ise kayıtdışı ekonominin 4 farklı boyutu olduğunu öne sürmüştür. Bunlar, hane içi üretim, enformel (işportacılık), irregular (vergi kaçırma) ve kriminal boyutlardır. Burada belirtilen kriminal boyut, her türlü suç faaliyetinden kazanılan paraya işaret etmektedir.

Kayıtdışı ekonomi, hem suç ekonomisini hem de vergi dışı bırakılmış kazançların toplamından oluşan, resmi kaydı tutulmamış (enformel) ekonomiyi kapsamaktadır. Suç ekonomisi, örgütlü suçlar, uyuşturucu, silah kaçakçılığı veya hırsızlık gibi adi suçlardan oluşan yasadışı faaliyetlerden elde edilen kazançlardır. Enformel ekonomi ise üretimi, kullanımı, dolaşımı yasal olmakla birlikte vergilendirilmemiş ürünlerin alım-satımından elde edilen gelirlerin toplamıdır (Güner, 2003: 21).

Özetlemek gerekirse kayıtdışı ekonomi, genel anlamda hane içi üretimden yasadışı faaliyetlere kadar olan alanı ilgilendirirken, dar anlamda resmi kayıtlara girmeyen ve/veya belgelendirilemeyen, milli gelir kayıtlarında yer almayan faaliyetlerden elde edilmiş kazançlardan oluşan ekonomi olarak tanımlanabilir.

2. Kayıtdışı Ekonominin Türleri

Kayıtdışı ekonomi başlığı altında yer alan, birbirinden bağımsız ve farklılık gösteren unsurlar, üç başlık altında gruplandırılabilir (Karatay, 2009: 9; Sarılı, 2002: 33):

- a) Yarı kayıtlı ekonomi,
- b) Kayıtlarda yer almayan ekonomi ve
- c) Suç ekonomisi (kriminal faaliyetler).

2.1 Yarı Kayıtlı Ekonomi

Üretimi yasalara uygun olan mal/hizmetlerden elde edilen gelirin tamamına yakınının ya da bir kısmının kayıt dışında tutulmasıdır. Kayıtdışı ekonomi dendiğinde ilk akla gelen ve kayıt dışılığın en geniş dilimini oluşturan grup, yarı kayıtlı ekonomide yer almaktadır (Demir, 2007: 10). Yarı kayıtlı ekonomi kendi içinde iki alt başlıkta incelenebilir:

- Yasal olarak gelirin kayıt dışında kalması
- Yasadışı yöntemlerle gelirin kayıt dışına çıkarılması

Kayıt dışılığın önüne geçmek için kolay denetlenebilir olan ekonomik faaliyetlerin her aşamasında belirli yaptırımlar uygulanır ve resmi kayıtlar tutulur. Ancak devletin denetlemede zorlandığı bazı sektörler bulunmaktadır. Bu sektörlerin gelirlerini kayıt altına alabilmek için ya götürü usulü uygulanmakta ya da vergiden muaf tutulmak üzere düzenlemelere gidilmektedir. Diğer bir ifade ile gelir hesaplaması oldukça güç olan sektörlerin kazançlarının tamamı ya da öngörülemeyen bir kısmı yasal olarak kayıtdışı bırakılır (Sarılı, 2002).

Bu nedenle, bu sektörlerde faaliyet gösterenler, gelirlerinin büyük bir kısmını gizlemeye meyillidirler. Dolayısıyla kayıt dışılığı önlemek zorlaşmaktadır (Karatay, 2009:13).

Bu denetim yetersizliği nedeniyle bazı mükellefler, her hangi yasal düzenleme olmaksızın da gelirlerinin bir kısmını hatta tamamını kayıtlardan kaçırmaktadır. Aydemir (1995: 18), yasadışı bazı yöntemlerle gelirlerini kayıt dışında tutan bazı sektörlerden muhasebecilere, avukatlara, emlakçılara, kuyumculara, gayrimenkul kiraya verenlere vb. işaret etmiştir. Ancak bu sektörlerde çalışanların tümünün kazançlarını saklama eğiliminde olduğunu söylemenin mümkün olmayacağı da bilinmelidir.

2.2 Kayıtlarda Yer Almayan Ekonomi

Gerçekleştirmiş oldukları ekonomik faaliyetleri vergi idaresinin bilgisi dışında yürütenlerin gelirleri, hiç kayda girmeyen ekonomi içerisinde yer alır. Bu kişilerin kurumlarda herhangi bir mükellefiyet kayıtları yoktur. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen bu küçük çaplı iş gruplarına; işportacılar, hamallar, otoparkçılar, evde üretim yapanlar, seyyar satıcılar, simitçiler, pazarcılar, iş takipçileri, değnekçiler, canlı hayvan alım-satımı yapanlar, inşaat işçileri, boyacılar örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte bu sektörlerde çalışanlardan vergilerini verenler de görülmektedir (Karatay, 2009:13-14).

Vergi kaybı doğuran bu tür faaliyetler, resmi istatistikleri değiştirebilecek niteliktedir. Ancak küçük ölçekli olmasından dolayı tespit edilmesi güç faaliyetlerdir. Bu tür iş sektörleri kırdan kente göç eden vasıfsız iş gücü tarafından doldurulmakta ve bu insanlar ilk kez geldikleri ve yerleştikleri kente bir tutunma çabası olarak bu işleri yapmaktadırlar. Aslında bu tür işlerde kendisine istihdam alanı arayan bireyler, daha ileride sıra dışı enformel yaşam çeşitlerini de öğrenebilmektedirler (DPT, 2001:1-3). Dolayısıyla hedefi sosyal yaşam kalitesini ne pahasına olursa olsun yükseltmek olan bireyler suç ekonomisi içerisinde hareket eden örgütlenmelere dâhil olabilmektedirler.

2.3 Suç Ekonomisi (Kriminal Faaliyetler)

Kayıtdışı ekonomi, resmi kayıtlara girmemiş yasal ya da yasadışı faaliyetlerdir. Yasadışı faaliyetlerin bir yüzünde üretimi yasal ancak yasadışı yöntemler kullanılarak kayıtlara geçirilmeyen gelirler varken diğer yüzünde suç ekonomisi bulunmaktadır. Suç ekonomisi, yasalarca üretimi, dağıtımı, tüketimi tamamen yasaklanmış olan faaliyetlerin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan kazançlardır (Yücebaş, 2011). Diğer bir ifadeyle ekonomik faaliyetlerin yasalarda belirtilen şartların dışında gerçekleşmiş olması değil, faaliyetlerin yasaklanmış olmasıdır. Yasalarda suç olarak belirtilmiş faaliyetlerden elde edilen gelirler de suç ekonomisi olarak ifade edilmektedir (Demir, 2007:9).

Uyuşturucunun yasadışı yöntemlerle üretimi, kullanımı, alım-satımı, diğer kaçakçılık türleri, tefecilik, insan ticareti vb. suç sayılan faaliyetlerden elde edilen gelirler suç ekonomisi içinde yer almaktadır. Bu faaliyetlerin en önemli ortak özelliği yasalara aykırı yani illegal olmasıdır. Ancak yasanın suç saydığı her faaliyetin de kayıt dışı içerisinde yer alamayacağını belirten Karatay (2009: 10), kumar oynamayı örnek vermektedir. Çünkü birey, kumar oynamak suretiyle kazanç sağlar, ancak bu kazanç ekonomiyi genişleten bir gelir değildir. Bilakis gelirin el değiştirmesi söz konusudur. Ancak kumar oynamak

daha farklıdır. Buna benzer bir ilişki hırsızlık ile hırsızlık mallarının ticareti arasında da bulunmaktadır.

3. Kayıtdışı Ekonomiye Doğuran Nedenler

Kayıtdışı ekonominin ortaya çıkmasında en temel neden; daha iyi bir hayat standardına ulaşabilmek, yani daha çok gelir ve servete sahip olmak ve harcama yapabilmek için bireylerin kazancının vergisini vermek istemesidir (Sarılı, 2002). Kayıtdışı ekonominin daha belirgin bir nedeni ise devletin ekonomik hayata müdahalesi ve vergi oranlarının yüksek oranlarda seyretmesi gösterilmektedir. Aslında kayıtdışı ekonominin nedenleri ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre de değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde vergi kaçırma ve yasal düzenlemeler kayıtdışılığın öncelikli nedenleri arasında yer alırken, gelişmekte olan ülkelerde vergilerden kurtulmak asıl nedendir (Losby vd., 2002). Kayıtdışı ekonomiye neden olan faktörler ekonomik, hukuki, idari, sosyal ve siyasi olmak üzere beş başlık altında çeşitli kaynaklardan derlenerek Tablo-1’de belirtilmiştir (Özsoylu, 2011, Kıldış, 2000; Tosuner, 1995; Şengül, 1997).

Tablo 1. Kayıtdışı ekonominin nedenleri

Ekonomik nedenler	<ul style="list-style-type: none"> - enflasyon, - yüksek işsizlik oranı, - ekonomik istikrarsızlık - düşük gelir düzeyi, - vergi adaleti - rekabet koşulları
Hukuki nedenler	<ul style="list-style-type: none"> - yasaların net olmaması, - vergi kaçırma olanakları, - yüksek vergi oranları, - sosyal güvenlik yükü, - vergi muafiyetleri ve istisnaları, - vergi afları, - defter tutma hedefleri
İdari nedenler	<ul style="list-style-type: none"> - Kamunun kötü yönetimi, - vergi dairelerinin yapısal durumu, - teknik kapasite, - personel nitelik ve sayısı, - vergi denetim mekanizmalarının yetersizliği - kamu hizmetlerinin yetersizliği
Sosyal nedenler	<ul style="list-style-type: none"> - kayıt dışılığın kabul görmesi (vergi ahlakı), - kente göç - vasıfsız iş gücü - rüşvet, yolsuzluk - mükellef psikolojisi - tarihsel nedenler
Siyasi nedenler	<ul style="list-style-type: none"> - baskı grupları

Ekonomik nedenler arasında yer alan işsizlik oranı, kayıtdışı ekonomi ile pozitif bir ilişki içerisindedir. İşsizlik, işgücünün kayıtdışında çalıştırılmasına; küçük işletmeler (tezgâh altı üretim) açılmasına; hatta suç içerikli faaliyetlere yol açabilmektedir (Yılmaz, 2006).

Ayrıca işgücü üzerindeki vergi, sigorta ve benzeri yükümlülükler de kayıtlı ekonomiden kaçışı hızlandırmaktadır. Çalışanların ödediği gelir vergisi ve diğer kesintiler kayıtdışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır (Özsoylu, 1998: 85). Benzer maliyetler, işverenleri, düşük ücretli işçilerin çalıştırıldığı kayıtdışı ekonomik faaliyetlere yöneltmektedir.

Vergi sisteminde uygulanan muafiyetler, istisnalar ve aflar, kayıtdışı ekonominin büyümesine neden olan hukuki durumlardandır. Vergi mükellefleri, vergi sınırlarını bildikleri için kazançlarının bir kısmını saklayarak beyanda bulunmakta ve kayıtdışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra vergi afları da vergi sistemini etkilemekte ve kayıtdışı ekonomiye davetiye çıkarmaktadır. Vergi aflarının sıkça çıkartılması, vergisini zamanında ödeyen dürüst vatandaşların güvenini sarstığı gibi vatandaşların her zaman af beklentisi içinde olmalarına neden olmaktadır. Bu yüzden mükellefler, nasıl olsa af edileceği düşüncesiyle vergi vermekten kaçınır hale gelebilmektedir (Tosuner, 1995).

İdari açıdan bakıldığında bürokratik işlemlerin, karmaşık bir silsilenin takip edilmesini gerektirdiği görülecektir. Mükelleflerin, daha basit ve karlı gördükleri kayıtdışı faaliyetlere yönelmesinin arkasındaki nedenlerden biri de bu düzenlemelerdeki yetersizliklerdir. Ayrıca vergi denetim mekanizmalarının gerek fiziki gerek personel sayısı ve niteliği bakımından yetersiz kalması, vergi kaçırma eğilimi içerisinde hareket edecekleri cesaretlendirmektedir. Çünkü yakalanma riskinin oldukça düşük olması ve hatta yakalanırsa dahi alacağı cezanın caydırıcı olmaması, mükellefleri kayıtdışı faaliyetlere yöneltmektedir (Kıldış, 2000).

Rüşvet ve yolsuzlukların yaygın oluşu, kamu kaynaklarının gerektiği gibi verimli kullanılmayışı, toplumdaki vergi bilinç düzeyinin düşük olması, kayıtdışı ekonominin genişlemesine yol açan sosyal nedenler arasında yerini almaktadır. Dolayısıyla kayıtdışı ekonominin durumu, toplumun vergi uygulamalarına gösterdiği ciddiyet ile aynı oranda değişir. Vergi bilinci yerleşmiş toplumlarda kayıtdışı ekonominin küçülmesi söz konusudur. Çünkü bu toplumlarda vatandaşlar vergilerinin kendilerine bir hizmet olarak döneceğini bildiği için vergi ödemede istekli davranmaktadırlar (Yılmaz, 2006).

Altuğ (1999) ülkemizde siyasi yapının kayıtdışı ekonominin gelişmesine neden olduğunu belirtmektedir. Gelişmiş ülkelerde, demokratik katılım prensibi gereğince vatandaş devleti denetlerken, Türk kamu yönetiminde, yakın zamana kadar kanunlara tabi olanların kanunların oluşumuna yeterince katılmadığı ve vatandaşların da kamu hizmetlerini yeterince denetleyemediği görülmektedir (Göksu, Çevik, Filiz ve Gül, 2009). Bu durumda, vatandaşlarda kanunlara uyma bilinci de yerleşmemekte, aynı zamanda vatandaşın devlete olan bağlılığının azalması, diğer bir ifadeyle güven hissini kırılması, ekonomik faaliyetlerin kayıtdışında tutulmasına da yol açmaktadır. Bu süreçlerde gelişen enformel ilişkiler, suç örgütlenmelerinin de oluşumuna zemin oluşturmaktadır.

4. Kayıtdışı Ekonominin Olumlu-Olumsuz Etkileri

Kayıtdışı ekonominin ülke ekonomisinin yanında bireye ve topluma etki eden yönleri bulunmaktadır. Devlet faaliyetlerini yürütmek için vatandaşlarından vergi toplar. Ancak toplumu kayıt dışılığa iten faktörlerin artışı, kamusal hizmetlerin yerinde ve zamanında sunulmasını geciktirir (Karatay, 2009; Sarılı, 2002). Ortaya çıkan bu durumdan en çok istifade eden ise suç örgütlenmeleridir. İstihdam sorunları, ekonomik istikrarsızlıklar, gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikler ve diğer kayıtdışı ekonomiyi büyüten faktörler bu sorunlarla karşılaşan bireyleri yasadışı yollara itebilmektedir. Kayıtlı bir sistem içerisinde zenginleşemeyeceğini, sosyal yaşama tutunamayacağını düşünenler, kısa, kesin ve hızlı bir şekilde hatta az bir riskle kazancını arttırmayı amaçlayabilirler. Kayda girmeyen ekonomik faaliyetler, sebepsiz zenginleşmeye yol açarken, illegal yapıların oluşup büyümesine neden olacaktır.

Kayıtlı ekonomi içerisinde amaçlanan hedeflere ulaşmak mümkün görünmüyor ve fakat kayıtsız ekonomik faaliyetlerle uğraşanların kısa sürede sosyal statü ve büyük maddi kazançlar elde ettikleri görülüyorsa ve ayrıca bu iki grup arasında kamu yönetiminin adil bir tutumu yoksa, toplumda büyük gerilimlerin yaşanması kaçınılmazdır. Suç örgütlenmelerinin böylesi anomik bir ortamda büyüüp boy vermesi, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin büyümesi ile paralellik arz eder.

Kayıtdışı ekonominin birey ve topluma katma değer olarak sunduğu bazı “olumlu” etkilerden de söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi, ekonomik faaliyetlerini kayıtdışı tutan bireylerin, daha az vergi ödeyerek; kazançlarını yatırım için kullanmalarındır. Kazançlar, yatırıma yönlendirildiği takdirde üretim ve dolayısıyla elde edilen gelir de artacaktır (Altuğ, 1999: 67).

Diğer yandan kayıtlı sektörün herkese iş sunamaması nedeniyle kayıtdışı ekonomi işsizler için geçim kapısı haline gelmiştir. Kayıtdışı ekonomi, eğitim düzeyine bakılmaksızın herkese iş imkânı sunarak işsizliği azaltmakta ve işverenlere de düşük ücretlerle eleman çalıştırma olanağı sunmaktadır. Bu sayede, kayıtdışı ekonominin, rekabet gücünü arttırdığını da ifade edenler bulunmaktadır (Erkuş ve Karagöz, 2009).

Kayıtdışı ekonominin birey ve topluma dönük olumlu olarak görülen etkilerine kıyasla pek çok olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Kayıtdışı ekonominin olumsuz etkilerinden birisi, devletin gelir kaynağı olan vergi gelirlerinin azalması ve topluma sunacağı hizmetleri sunamamasıdır (Karatay, 2009:77). Daha da önemlisi devletin vergi gelirlerinin azalması ile bütçe açıklarının ortaya çıkması ve bunun akabinde borçlanma ve para basma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve neticesinde enflasyon artışı, gelir dağılımı bozulması gibi birbiri ile ilintili olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Demir, 2007).

Kayıtdışı ekonomi, vergisini ödeyenler ile ödemeyenler arasında haksız bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan vergi yükünün eşit dağılımı engellenirken, diğer yandan vergi ödemeyenlerin düşük bedelle satış yapmasıyla haksız rekabet ortaya çıkmaktadır (Sarılı, 2002). Bu durumda, üretim kayıtdışına kaymakta ve işgücü ile kaynaklar verimsiz

kullanılmaktadır. Ekonomik büyüme, ortaya çıkan bu sorunlar nedeniyle istenildiği ölçüde başarılamamaktadır (Sarılı, 2002).

Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin toplumu ve bireyi huzursuz eden en önemli etkisi ise toplumu bir arada tutan değerlere ve devlete olan güvenin sarsılmasıdır (Karatay, 2009). Sosyal yaşamda düzeni sağlayan normların çöküşü ile bireyler, sorunlarını yasadışı yollarla (rüşvet ve mafya yoluyla) çözüme yoluna gider (Sarılı, 2002). Aytuğ'un (1999: 66) ifadesiyle kayıtdışı ekonomi, moral değerlerin ve toplumsal düzenin bozulmasına ve akabinde kişilerin suç işlemesi ile adeta devlete karşı bir başkaldırıya yol açar.

5. Kayıtdışı Ekonomi ve Suç Örgütlenmeleri İlişkisinin Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi

Kayıtdışı ekonomiye yol açan ekonomik, hukuki, idari, sosyal ve siyasi nedenler aynı zamanda her türlü suç oluşumuna da yol açabilmektedir. Toplumda yaşanan anomik dönemlerde, kayıtdışı ekonominin unsurları, bu yasadışı oluşumların rahat hareket edebilmelerini sağlar (Yücebaş, 2011).

Genel anlamda anomi, sosyo-ekonomik gelişme süreçlerinde sosyal sistemin ve kontrol mekanizmalarının düzenleyici etkisini yitirmesi ve bir kuralsızlık (normsuzluk) durumunun ortaya çıkmasıdır (Coser, 1969). Durkheim (1933 ve 1951) anomi kavramını sosyoloji literatürüne tanıtan ilk sosyolog olmakla birlikte, Merton (1938 ve 1968) bu kavramı sosyal yapı içerisinde değerlendirmiştir. Durkheim ve Merton'un anomi kavramını suçun açıklanmasında kullanmasından sonra Messner ve Rosenfeld (1994) "Kurumsal Anomi" teorisi ile suç örgütlenmelerini açıklayarak anomi kavramının daha yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamışlardır.

İhtiyaçlar, toplumsal değişimlere paralel olarak ekonomide yaşanan gelişmelere göre farklılaşmaktadır (Dolu, 2010: 298). Özellikle sanayileşme ve küreselleşme süreçlerinde yaşanan değişim ve gelişmeler nedeniyle insanların ihtiyaçları çoğalmıştır.

Birey içinde bulunduğu sosyal tabakada arzulan gereksinimleri elde edebilecek yeterli ekonomik seviyeye ve araçlara sahip değilse bu durum, bireyin engellenmişlik hissinde kapılmasına yol açmaktadır. Aynı durum ekonomik patlamanın yaşandığı anlarda da görülmektedir. Belirli bir sosyal yaşam kalitesine sahip bireyin, birden zenginleşmesi de anomik yönde eğilimlere yol açabilmektedir. Bu nedenle bireysel isteklerin başka bir otorite tarafından sınırlandırılması gerektiğini vurgulayan Durkheim (1933), bireyin üzerindeki gücü toplum olarak tanımlamış ve ancak toplumun insanın sınırsız arzularını kontrol edebileceğini belirtmiştir. Toplumun maruz kaldığı ekonomik, siyasi, sosyal ve doğal krizler, bireylerin sürekli kontrol altında tutulmasına da mani olabilmektedir. Bu tür çalkantılı dönemler, kuralsızlığın (normsuzluğun) yani toplumda ortaya çıkan anomik oluşumların, çalışmanın özelinde suç örgütlenmelerinin ortaya çıkmaya başladığı dönemlerdir. Toplum, yaşanan kriz nedeniyle ortaya çıkan sorunları kontrolde yetersiz kaldığı için suç örgütlenmeleri toplumda etkili olmaya başlar.

Toplumda yaşanan değişimlerin anomiyeye yol açtığını belirten Durkheim'in bu düşüncelerini paylaşmakla birlikte Merton, (1938) sapma davranışını sosyal yapı ile ilintilendirir. Toplumun formal alanında meydana gelen işlevsel yetersizliklerin, hızlı değişen ve gelişen ihtiyaçlara etkin bir şekilde çözüm sağlanamadığı için enformel yani alternatif yapıların ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtir. Bu bakış açısı ile Merton (1938), anominin sadece toplumun bireye ait arzu ve istekleri kontrol altında tutamadığı zamanlarda değil ayrıca insanın beklentilerini gerçekleştirmek için ortaya koyduğu stratejilerin toplumun öngördüğü formal zeminde gerçekleşmemesi halinde de ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir.

Diğer bir ifadeyle toplumun meşru olarak kabul ettiği yöntemlerle bireyin ulaşmak istediği hedef arasında bir uyumun olması gerekmektedir. Daha da önemlisi toplumun meşru olarak kabul ettiği hedeflere bireyin ulaşması için yeterli imkânın sunulması da gerekmektedir. Aksi durumda anomik eğilimler ortaya çıkabilir. Özellikle ekonomik çalkantıların yaşandığı toplumlarda, sapma davranışlarının ve suç örgütlenmelerinin ortaya çıkması kolaylaşır. Devlet, yaşanan kriz nedeniyle ortaya çıkan problemlerle mücadelede yetersiz kaldığı için suç örgütlenmeleri toplumda etkili olmaya başlar. Suç örgütlenmeleri, bireyin beklentilerini karşılama, sorunlarını kısa sürede çözme konusunda iddialı çıkışlar yapar ve meşru olmayan yollardan strateji geliştirerek bireylerin beklentilerine çözüm olur. Aynı zamanda bu faaliyetler, üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik gelirin de kazanç kapısıdır.

Merton'un Anomi teorisini geliştiren Messner ve Rosenfeld (1994), Amerikan toplumunu sosyolojik bir bakış açısıyla inceleyerek kapitalist ekonomik düzenin aynı zamanda suçu ve suç örgütlenmelerinin ilgi alanlarını arttırdığını belirtmiş ve bunun nedenleri üzerinde çalışmalar yapmıştır (akt. Dolu, 2010: 301). Dünyanın hiçbir yerinde bu kadar yüksek suç oranlarının ve çeşitliliğinin bulunmayışını Amerikan toplumunda yaşanan kültürel ve sosyal yapıdaki değişime bağlamışlardır.

Ekonomik kazanım, bu toplum için önemli bir başarı olarak tanımlanmış, ancak para kazanma yollarının meşru yollarla gerçekleşmesi gerektiği vurgusu aynı şekilde tartışılmamıştır. Dolayısıyla toplum, bireyi para kazanması yolunda motive ederken toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar arasındaki dengeyi bozmuştur. Toplumsal yapının en temel kurumları ise ekonomi, yönetim (polity), eğitim ve ailedir (Messner ve Rosenfeld, 2007: 70-75). Bahsedildiği üzere bu kurumlar arası denge ekonomik gelişmeye verilen aşırı önem sonucu bozulmuştur. Ahlaki değerlerin, kurallı yaşamın toplumsal yaşamda yer etmesi gerektiği vurgusunu yapan eğitim ve aile kurumları, ekonomik hedef ve beklentiler arasında sıkışmış kalmıştır. Bireyin ekonomik gelir düzeyinin artırılması bir amaç haline gelmiş, ancak bu amaca ne tür meşru araçlarla ulaşılması gerektiği üzerinde diğer kurumlar yeteri kadar üzerinde durmamıştır. Yasal olmayan araçların kullanılması ve yasal olmayan birlikteliklerin oluşması, kayıtdışı ekonomik hareketlilik ve bu faaliyetleri yürütmek üzere gelişen suç örgütlenmeleri de toplumsal kurumlar arasındaki dengesizliğin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Buna benzer bir yaklaşımla, Feige (1990) kayıtdışı ekonomiyi mevcut kurallara uymadan veya kanunun boşluklarından yararlanarak hileli yollarla amaca ulaşma olarak tanımlamıştır (s.990). Feige'e göre toplumsal kurumların sınırlamaları da kayıtdışı ekonominin oluşmasına yol açmaktadır. Kayıtdışı ekonomi suç örgütlerine yasadışı faaliyetler yapma (uyuşturucu üretimi ve satışı gibi) imkânı sunarken, sistemin düzenleyemediği alanlarda (yasal alanda faaliyet gösterip vergi vermeme yani vergi kaçırma gibi) ise suç işleme imkânları sunmuştur (Fleming, Roman ve Farell, 2000:390).

Anlaşılabileceği üzere sosyo-ekonomik değişim süreçlerinde toplumsal normların işlevini kaybetmesi neticesinde anomik bir ortam oluşması muhtemeldir. Bu süreçlerde, toplumsal kurumların düzenleyici rolünü iyi yerine getirememesi veya aşırı sınırlayıcı etkileri bireyleri sapma davranışlarına yönlendirebilmektedir. Norm uyumu sorunu veya çatışması yaşayan bireyler temel ihtiyaçlarını elde etmek veya toplumda idealize edilen ekonomik statüye kavuşabilmek için yasadışı faaliyetlere başvurabilmektedir. Kayıtdışı ekonomi de sosyo-ekonomik değişim süreçlerinde ortaya çıkan boşluğu doldurmada ve sunduğu imkânlar ile bu tarz suç faaliyetlerini daha da mümkün kılmaktadır.

6. Türkiye'nin Kayıtdışı Ekonomi ile Tanışması ve Ülkeye Etkileri

Kayıtdışı ekonomiye ilişkin ilk çalışmaların 1940'lı yıllarda başladığı bilinmektedir (Kırcı, 2006: 4). Türkiye'de ise kayıtdışı ekonomi ilk olarak 1950'li yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. Bu yıllarda tarım sektöründe gerçekleşen modernleşme ve değişim, kırsal bölgelerde gizli işsizliği ortaya çıkarmıştır. Bu işsiz kesim kentlere göç etmiştir (Danielson ve Keleş, 1985: 5).

Bu yıllarda Türkiye'de yaşanan değişim, gelişmiş ülkelerdeki gibi sanayileşmenin olduğu kentlerde olmamıştır. Türkiye'de tarım sektöründe kullanılmaya başlanan teknoloji ile birlikte, ilk önce sanayi köylere girmiştir. Bu nedenle köylerde işsiz bir nüfus oluşmuştur. İşsiz nüfus, iş bulmak için sanayileşememiş kentlere doğru gitmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki nüfus hareketliliği, kırsal kesimdeki işsiz nüfusun neden olduğu bir iç göç hareketi olmuştur. Ayrıca kırsal nüfusun en önemli özelliği, çoğunun eğitimsiz olması nedeniyle vasıfsız işgücü olmalarıdır. Bu nedenle, kente göç edenler kayıtlı iş sektöründe iş bulamamış ve kentin sunduğu sosyal yaşama adapte olamamıştır. Resmi/kayıtlı ekonomi içinde iş bulamayan vasıfsız işgücü olan bu kesim, bir şekilde sosyal yaşamda varlığını sürdürebilmek için kendi yaşam stratejilerini oluşturmak ve geliştirmek durumunda kalmıştır (Özsoylu, 2012).

Bu süreçte kayıtdışı ekonomik faaliyetlerle mücadelenin ve geliştirilen politikaların yetersiz kalması yasa dışılığın adeta kurumsallaşmasına yol açmıştır. Her seçimde "gecekondular" bölgelerine tapu verileceği vaat edilmiş, yol-su-elektrik getirilmiş, her türlü enformal iş biçimlerine göz yumulmuş, buna karşılık siyasi partiler kendilerini iktidara taşımışlardır (Schüler, 2002: 17-39). Diğer yandan, vasıfsız işgücü suç ekonomisi ve mali suç olarak anılan kayda girmeyen enformel ekonomi içerisinde yer almaya başlamış, bu süreç ilerleyen dönemlerde suç örgütlenmelerinin oluşumuna da yol açmıştır.

7. Kayıtdışı Ekonominin Suç Örgütlenmelerinin Oluşumuna Etkisi

Türkiye’de sosyo-ekonomik yapının suç örgütlenmelerinin oluşumuna ve yapılanmasına etkisi olduğu bilinmektedir (Karatay, 2009: 98). Hem yasadışı hem de kayıtdışı bir örgütlenme olan suç örgütlenmeleri, kentte ayakta durmanın bir stratejisi olarak görülmüş ve kent fırsatlarını değerlendirme adına illegal de olsa bir iş kapısı olarak tanımlanmıştır.

Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin toplum yapısını etkilediği görülmektedir. Sosyal düzeni sağlayan normlarda yaşanan çözümler, bireylerin sosyal normlardan sapmasına neden olmaktadır. Toplumun sapma davranışı olarak gördüğü, insan ticareti, uyuşturucu, kumar oynatılması vb. diğer suçlar toplumda yaygınlık kazanmaktadır (Güner, 2003). Kayıtdışı ekonominin genişlemesi ve devlet otoritesinin de bu konuda yetersiz kalışı vatandaşların sisteme güvenini sarstığı gibi bireylerin faaliyetlerini kayıt dışı alana itmektedir. Ayrıca kayıtdışı sistem sorunlarını yasal yollarla çözemeyeceğine inanan bireylerin de bir başvuru noktası haline gelir. Dolayısıyla kayıtdışı ekonomi ile suç örgütlenmelerinin iç içe geçtiği söylenebilir.

Türkiye’de de artış gösteren, tefecilik, çek-senet tahsilâtı, kaçakçılık, ihalelere fesat karıştırma gibi suçlar bu tür çözümlerin bir izdüşümüdür. Toplumda güvenliği, demokratik yaşamı, istikrar ve gelişmeyi tehlikeye sokan suçlar, sıkça işlenir hale gelmiştir. Hemen hemen her suç, örgütlü olarak işlenir hale gelmiştir (DPT, 2001:61-62).

Sosyo-ekonomik parçalanma ile suç örgütlenmelerinin oluşumu arasında birbirini tamamlayan ilişki mevcuttur. Ekonomik geri kalmışlığın, toplumsal ve kurumsal parçalanmanın sapma davranışlarının bireysel ve örgütlü olarak işlenmesinde oynadığı rol hafife alınmaz. Diğer yandan, suç grupları, ekonomik ve toplumsal süreçleri, kendileri için bir fırsat olarak görmekte ve eleman kazanmanın bir yolu olarak bu kriz dönemlerini değerlendirmektedirler (Cinoğlu ve Güneş, 2003: 135).

Kayıtdışılığın önemli bir boyutu da kara para aklama sürecinde ortaya çıkmaktadır. Suç örgütlenmeleri, yasadışı faaliyetleri yasal faaliyetler gibi gösterme eğilimi içerisinde hareket etmektedir. Yasadışı kazançlar da yasal kanallara aktarılmakta ve gizlenmektedir (Demir, 2007). Dolayısıyla kayıtlı ekonomi ile kayıtdışı ekonomi arasında bir geçiş söz konusu olmaktadır. Bu yüzden suç ekonomisinin aktörleri kayıtdışı ekonomiyi kullanarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Yücebaş, 2011).

Sonuç ve Öneriler

Kayıtdışı ekonomi, kayıtlarda var olmayan ancak kayıtlı ekonominin bıraktığı bütün boşlukları dolduran bir ekonomi türüdür (Sarılı, 2002). Dolayısıyla yasadışına uzanan faaliyetlerden elde edilen gelirler de bu ekonomi içinde yer almaktadır. Bu faaliyetler sonucu elde edilen ekonomik değerler, faaliyetlerin yasadışı olması nedeniyle suç ekonomisini oluşturmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi, tüm dünya ülkelerinin sorunu haline gelmiştir. Dünya Bankası’nın (2010), destek verdiği 162 ülkeyi kapsayan “Dünyada Kayıtdışı Ekonomiler için Yeni Tahminler” isimli çalışmada, Türkiye ekonomisi içinde kayıtdışı ekonominin 1999-2007 yılları arasındaki ortalama yüzdesi 31,3 olarak kaydedilmiştir. 2007 yılında tespit edilen

oran ise 29,1'dir. 162 ülkenin ortalaması ise %8,5 ila %65,8 arasında değişiklik göstermektedir (Schneider, Buehn, Montenegro, 2011:454-456). Bu oranlar, kayıtdışı ekonominin dünya ekonomisinde ne kadarlık bir paya sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

Bu nedenle, kayıtdışı ekonomi ve bu ekonomiden beslenen suç örgütlenmeleriyle mücadelede yasa yapıcının ve kolluk kuvvetlerinin etkili önlemler almaları gerekmektedir. Suç ekonomisinde hangi suçların ne kadar ekonomik büyüklüğe sahip olduğu tespit edilmeli ve bu suç faaliyetlerinden hangisiyle nasıl mücadele edileceği belirlenmelidir. Mücadele stratejileri geliştirilerek kayıtdışı ekonomi içinde faaliyetlerde bulunan yasadışı oluşumlar ortadan kaldırılmalıdır. Suç ekonomisinin gelişmesini engellemek için de suçtan elde edilen gelirlere el konulmalıdır (DPT, 2001:80).

Kayıtdışı ekonomi ile mücadele eden birimlerle operasyonel anlamda suç örgütleri ile mücadele eden birimler arasındaki koordinasyon ve eş güdüm artırılmalıdır. Bu anlamda ilgili kurumlar arasında veri paylaşımı sağlanmalıdır. Kayıtdışı ekonomiyi büyüten her türlü alan takip edilmelidir. Özellikle kaçakçılığın yoğun olduğu sınır bölgeleri kontrol altında tutulmalıdır (DPT, 2001:80).

Suç ekonomisi kapsamındaki suçların işlenmesinde caydırıcılığın artırılması ve dolayısıyla hızlı, kesin ve şiddetli cezaların verilmesi gerekmektedir. Çünkü bu toplumda dürüst bireylerle dürüst olmayan bireyler arasındaki adaletin sağlanmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Özellikle haksız rekabete yol açan kaçakçılık sektöründe faaliyet yürüten suç örgütlerinin sınıraşan boyutlardaki etkinliği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda suç örgütlenmeleri ile mücadelede uluslar üstü bir çabaya ihtiyaç duyulduğundan ülkeler arası sağlıklı işbirliği çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Suç ekonomisi ile mücadelede, kayıtdışı ekonominin diğer unsurlarının (yarı kayıtlı- kayıtlara girmeyen) kontrol altına alınması gerekmektedir. Çünkü kayıtdışı ekonomi büyüdükçe kayıtlı ekonomide de kayıplar yaşanmaktadır. Bu bağlamda, kayıtdışı ekonominin gelişmesine yol açan işsizlikle mücadele edilmeli, istihdamı arttırmak için az gelişmiş illerde iş imkânları yaratılmalı, eğitime katılım ve fırsat eşitliği sağlanmalıdır (DPT, 2001:78).

Netice itibarıyla hem makro hem de mikro seviyede kayıtdışı ekonominin yol açtığı sorunlar ve etkileri üzerinde durulmalıdır. Suç ekonomisi, sosyal, siyasi, ekonomik boyutları ile ve birbirleriyle olan ilişkisi bağlamında tartışılmalıdır.

Kaynakça

- Altuğ, O. (1999). *Kayıtdışı Ekonomi*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Aydemir, Ş. (1995). "Kayıtdışı Ekonomi Üzerine (I)". *Vergi Dünyası*, 161, 72-86.
- Cinoğlu, H., Güneş İ.D. (2003). "Organize Suçlarla Mücadelede Temel Noktalar ve Polisin Rolü". (Ed. A. Geleri, H.H. Çevik) *Organize Suçlarla Mücadele ve Polis*, 127-164.
- Çetintaş, H., Vergil, H. (2003). "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30.

- Coser, L. A., Rosenberg, B. (1969). *Sociological Theory: A book of Readings*. New York: Macmillan.
- Danielson, M., Keleş, R., (1985). *The Politics of Rapid Urbanization: Government and Growth in Modern Turkey*. New York: Holmes and Meiez.
- Demir, H. İ. (2007). *Kayıtdışı ekonomi ve kara para ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2001). *Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT: 2603 - ÖİK: 614. [Erişim adresi]: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>, [Erişim tarihi: 13.09.2012].
- Dolu, O. (2010). *Suç Teorileri, Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. Ankara: Seçkin.
- Durkheim, E. (1933). *The Division of Labor in Society*, New York: The Free Press.
- Durkheim, E. (1951). *Suicide: A Study in Sociology*. Glencoe: IL. The Free Press.
- Erkuş, H., Karagöz, K. (2009). "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini", *Maliye Dergisi*, 156.
- Feige, E.L.(1990). "Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach". *World Development*, 18(7), 989-1002. ss.
- Frey, B. S., Schneider, F. (2000). *Informal and Underground Economy*. [Erişim adresi]: http://faculty.nps.edu/relooney/3041_MT_2.pdf, [Erişim tarihi: 10.10.2012].
- Fleming, M.H., Roman, J., Farrell G. (2000). "The Shadow Economy". *Journal of International Affairs*, 53(2), 387-409.ss.
- Gershuny, J. I. (1979). "The Informal Economy: Its Role in Post-Industrial Society", *Futures*, 11(1).
- Gökçe, D. (1996). "Cari denge yalan mı?". *Yeni yüzyıl Gazetesi*, (18 Ağustos 1996).
- Güner, S. (2003). *Organize Suç Örgütleri, Karapara ve Aklanması*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Harts, K. (1970). "Small-Scale Entrepreneurs in Ghana and Development Planning", *The Journal of Development Studies*, 6(4).
- Henry, S. (1991). "The Informal Economy: A Crime of Omission By The State". (Ed. G. Barak) "*Crimes by the Capitalist State: An Introduction To State Criminality*". *State University of New York Press*, pp.253-265.
- Karatay, Ö. (2009). *Kayıtdışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırcı, N. (2006). *Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kıldış, Y. (2000). "Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 182-210. ss.
- Losby, J.L., Else, J.F., Kingslow, M.E., Edgcomb, E.L., Malm, E.T., Kao, V. (2002). Informal Economy Literature Review. Working Paper. [Erişim adresi]: <http://www.fieldus.org/li/-pdf/InformalEconomy/pdf>, [Erişim tarihi:27.12.2012].
- Merton, R. K. (1938). "Social Structure and Anomie", *American Sociological Review*, 3(5), 672-682.ss.
- Merton, R. K. (1968). *The Social Theory of Social Structure*. New York: The Free Press.
- Messner, S., Rosenfeld, R. (1994). *Crime and the American Dream*. Belmont: Wadsworth.
- Messner, S., Rosenfeld, R. (2007). *Crime and the American Dream* (4th edition(. UK: Cengage Learning.
- Özsoylu, A.F. (1998). *Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi*. İstanbul: Baęlan Yayıncılık.
- Özsoylu, A.F. (2011). *Güncel Mali ve Ekonomik Sorunlar*. İstanbul: Karahan Kitabevi.
- Özsoylu, A.F. (2012). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Karahan Kitabevi.
- Sarılı, M.A. (2002). "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", *Bankacılar Dergisi*, 41. [Erişim adresi]: <http://kayitdisiekonomi.com/makale/detay.asp?id=26>, [Erişim tarihi:10.12.2012].
- Schüler, H. (2002). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik, Hemřehirlik, Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schneider, F. (2012). The Shadow Economy and Work in The Shadow: What do we (not) know?, Discussion Paper series, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, No. 6423, [Erişim adresi]: <http://hdl.handle.net/10419/58986>, [Erişim tarihi: 10.10.2012].
- Schneider, F., Buehn, A., & Montenegro, C.E. (2010). "New estimates for the shadow economies all over the World". *International Economic Journal*, 24(4), 443-461.ss.
- Sethuraman, S.V.(1981). "The Role of the Urban Informal Sector". (Ed. S.V. Sethuraman) *The Urban Informal Sector in Developing Countries*. Cenova: ILO
- Şengül, S. (1997). *Kayıt Dışı Ekonomi*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Tackle Tax Havens. (2011). Country by Country Reporting, [Erişim adresi]:<http://www.tackletaxhavens.com/the-solutions/country-by-country-reporting>, [Erişim tarihi: 25.12.2012].
- Tosuner, M. (1995). "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", *Vergi Sorunları Dergisi*, 85.
- Yılmaz, H. (1998). "Türkiye'de Organize Suç". *Polis Bilimleri Dergisi*, 1(1),73-86.ss.
- Yılmaz, G. A. (2006). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları*. İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Yücebaş, Ö. (2011). *Suç Ekonomisi ve Terörün Finansmanı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.